

מ"מ סימן צב ה – ט

סעיף ה: דעות הראשונים בדין טיפת חלב שנפלה על דופן החיצוני של כלי שיש בו בשר על האש

ויקרא פרק ו – כא: וְכָלִי חָרָשׁ אֲשֶׁר תִּבְשַׁל בּוֹ יִשָּׁבֵר וְאִם בְּכֵלִי נִחְשֶׁת בְּשֻׁלָהּ וּמִרְקָה וְשֵׁטֶף בְּמַיִם:

זבחים צו: בעא מיניה: בישל במקצת כלי, טעון מריקה ושטיפה או אין טעון... א"ל: מסתברא כבגד, מה בגד אינו טעון כיבוס אלא מקום הדם, אף כלי אינו טעון מריקה ושטיפה אלא במקום בישול. א"ל: מי דמי? דם לא מפעפע, בישול מפעפע, ועוד תניא: חומר בהזאה ממריקה ושטיפה... בישל במקצת הכלי טעון מריקה ושטיפה כל הכלי, מה שאין כן בהזאה! א"ל. אי תניא תניא. וטעמא מאי? אמר קרא: ואם בכלי נחשת בושלה, ואפילו במקצת כלי.

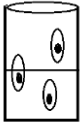
רש"י: מפעפע - מתפשט בכל הכלי.

שיטות הראשונים

סמ"ג¹ לאיו סימן קמ-קמא נא ע"ג: וגרסינן בזבחים פרק דם חטאת (צו:) דם לא מפעפע בשול מפעפע, כלומר מתפשט בכל הכלי, כתב מורי מכאן נוהג רבי שאם נפלה טיפת חלב על גבה של קדירה ורתחת באור שמפעפע בכל חרס של קדירה, וחתיכה עצמה נעשית נבילה, ובכולה קדירה משערינן שהחלב מתפשט בכל הקדירה ואין לו מקום להתבטל בששים, עד כאן לשונו.

מרדכי מסכת חולין פרק גיד הנשה (תרעט): ...**ומורי הר"ם** ז"ל רגיל להורות כשנופל איסור על דופן הקדירה והיא אצל האש, ואפילו היא של חרס, **מתיר אם יש בתבשיל ששים פעמי' ששים כנגד הטפה שנפל'**, דטעמא דמלתא משום דהטפה נ"ט סביבותיה עד ששים, ועד ששים נעשה הקדירה חתיכה דאיסורא, ובעיא בתבשיל ששים לבטל כל הנאסר, כגון אם הטפה כשיעור פשוט נעשה האיסור בקדירה כנגד ס' פשוטים, מעתה אם התבשיל כשיעור ט"ו ליטרין דהיינו ס' פעמים ס' אז התבשיל מותר, **אבל לעולם הקדירה אסורה** אפילו בטיפה קטנה מאד, דכלי חרס אינו מוציא מידי דופן לעולם. אכתוב לשון **ראב"ן** וז"ל אירע מעשה במגנצא בקדירה מליאה בשר ותבשיל שהיתה שפותה אצל האור ורותחת, ונשברה כד של חלב, וניתז מן החלב על הקדירה של בשר על דופנה מבחוץ, ונשאלתי עליה, נ"ל **דאם יש בקדירה בלא תבשיל ששים לבטל החלב הנבלע בתוכו לא נעשה נבלה**, מידי דהוה אטיפת חלב שנפלה על חתיכה דאם יש בהחתיכה ס' לבטל הטיפה לא אסרינן ונתבטל החלב.

¹ ביוגרפיה - סמ"ג: ר' משה ב"ר יעקב מהעיר קוצי (Coucy שבצרפת נולד בערך בשנת ד"א תתק"ס (1200). אמו היתה בתו של בעל התוספות ר' חיים הכהן מפאריס, גיסו היה ר' שמשון מקוצי, ורבו המובהק היה ר' יהודה בן יצחק סירליאון. לקראת סוף האלף החמישי (1235 - 1237) עבר ר' משה מעיר לעיר בצרפת, בפרובנס ובספרד כדי לעורר את העם להקפדה בקיום המצוות, ודרשותיו עשו רושם רב. כמה שנים מאוחר יותר השלים ר' משה את חיבורו 'ספר המצוות' (לימים כונה 'ספר מצוות גדול', ובקיצור - סמ"ג), בו ביאר, כשהוא מתבסס על דרשותיו, את כל תרי"ג המצוות בשני חלקים - הלאוין בחלק הראשון והעשין בחלק השני. בספר מובאים מקורות ההלכות בתלמוד עם מסקנות גדולי הראשונים והכרעותיו, כשהוא מסתמך בעיקר על משנה תורה להרמב"ם, ספר יראים לר' אליעזר ממיץ וספר התרומה לר' ברוך מוורמייזא. בין השאר התכווין ר"מ מקוצי להכניס את תורת הרמב"ם לצרפת ואשכנז, תוך תיקון המגרעות שבגללן לא התקבל עד אז - היעדר המקורות והתעלמות ממסורת הפסיקה הצרפתית - אשכנזית. הסמ"ג זכה לתפוצה גדולה עוד בחיי מחברו, והפך לאחד מספרי ההלכה הבולטים בצרפת ובאשכנז. כבר החכמים בדור שאחריו הסתמכו רבות על הסמ"ג, ביניהם ר' יצחק מקורביל בספר 'עמודי גולה' (שכונה 'ספר מצוות קטן' [סמ"ק] לעומת הסמ"ג הארוך), ר' מרדכי ב"ר הלל ביספר המרדכי, ובעיקר ר' מאיר הכהן בספרו על הרמב"ם 'הגהות מיימוניות'. במשך השנים עשה ר' משה בספר תיקונים ושינויים רבים, ולכן קיימים הבדלי נוסח רבים בין כתבי היד השונים. הסמ"ג היה אחד הספרים העבריים הראשונים שנדפסו (ברומא כנראה בשנת רל"ג - 1473), אולם המהדורה הנפוצה ביותר, שעל פיה נדפסו המהדורות הבאות, היא דפוס ונציה ש"ז (1547). הסמ"ג נלמד בקביעות בישיבות גרמניה ואיטליה, ונכתבו על הסמ"ג ביאורים עי"י גדולי אשכנז כר' אייזיק שטיין, ר' יוסף קולון (המהר"ק), ר' שלמה לוריא (המהרש"ל) ורבי השל מקרקא, גדולי ספרד כר' אליהו מזרחי (הרא"ם) מקושטא, ר' יוסף קונקי מחברון, ורבים אחרים; ר' יהושע בועז אף מצא לנכון להפנות בהערותיו 'עין משפט' על דפי הגמרא גם אל הסמ"ג, לצד הרמב"ם והטור. מאז שהוחל לפסוק ע"פ השו"ע פחת במידה מסויימת השימוש בספר.

סמ"ק² ריג: וטפת חלב שנפלה על דופן של כלי מספק' לן בפרק דם החטאת אי מפעפע בכל הכלי אי לא, הלכך **כשנפלה כנגד הרוטב** ויש ברוטב ס' מן הטיפה מותר, ממה נפשך אי מפעפע בכל הכלי הרי נתבטלה ואם אינו מפעפע אם כן לא יאסר. אבל אם **נפלה נגד הריקן**, שמא מפעפע בדופן הקדרה עד סמוך לרוטב כל כך שאין ששים מן הטפה, ונעשה אותו מקצת מן הכלי נבל', וכשיערה הרוטב מן הכלי ילך הרוטב על אותו מקצת כלי ויאסרנו, לפיכך אם מיד הניחה להצטנן שלא הגביה הרוטב כלל מעת שנפלה עד שנצטנן לגמרי מותר, או בעוד שהוא רותח ינקוב שולי הכלי מתחת כדי שיצא הרוטב דרך אותו נקב, ולא ילך דרך אותו מקצת הכלי שהוא אסור.

הגהות רבינו פרץ על הסמ"ק יא: ומיהו בקושי יש להתיר ע"י נקיבת הקדרה, דהא אי אפשר שלא ינענע הכלי מעט ויגע הרוטב באותו מקצת כלי שנאסר, ולכן טוב להמתין שלא יגע בכלי עד שיצטנן. **והעולם נהגו** לאסור כשנפל בדופן שלא כנגד הרוטב, ודוקא כשנפל שלא לצד האש אבל לצד האש נהגו להתיר לפי שהאור שורפו ומיבשו מיד, ובלבד שיקנח מיד, ודוקא בטיפה בעלמא כגון דבר מועט אבל אם נפל רוב חלב אין להתיי אפי' כנגד האור אלא אם כן נפל כנגד הרוטב וע"י ס'. ומורי **הרב יחיאל** היה אומר בשם ריב"א שהיה מתיר גם שלא כנגד הרוטב ושלא כנגד האש על ידי ס' **בשעת הדחק** כגון בערבי שבתות עכ"ל, הגה"ה.

טור ב"י וש"ע סעיף ה

סעיף ו: מנהג העולם
טור ב"י, פרישה כב, דרכי משה ה.

סעיף ז: בשעת הדחק

טור: ורבינו יחיאל היה מתירה בשעת הדחק, כגון בערב שבת, אפי' שלא כנגד הרוטב אפילו שלא כנגד האש ע"י ס'.

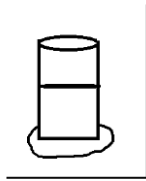
סימן צב סעיף ז: יש מי שמתיר בשעת הדחק, כגון בערב שבת, אפילו שלא כנגד הרוטב, אפילו שלא כנגד האש, על ידי ס'. הגה: והכי נהוג (ארון)...

ביאור הגר"א לד: יש מי כו'.
וכמ"ש מרדכי בשם ראב"ן דלא אמרינן בבלוע חני"ן כלל...

² ביוגרפיה - סמ"ק: ר' יצחק ב"ר יוסף מקורבייל (קורביל) היה מחכמי צרפת בסוף תקופת בעלי התוספות. נולד בערך בשנת ד"א תתק"ע (1210) ונפטר בערך בשנת ה"א מ' (1280), והיה תלמידו וחתנו של ר' יחיאל מפריז. כונה גם ר' יצחק בעל החוטם'. היה בן דורו הצעיר של ר' משה מקוצי, והושפע מאוד מספר המצוות הגדול שלו (הסמ"ג); אולם הוא הגיע למסקנה שאורכו של הספר וסידורו מתאימים אותו בעיקר לשימושם של תלמידי חכמים, ושיש לחבר ספר מצוות קצר על ההלכות הנוהגות בזמן הזה, שיהיה נפוץ ושימושי יותר. לכן חיבר את ספרו 'עמודי גולה', אותו כינו, כדי להבדילו מן הסמ"ג שקדם לו, 'ספר מצוות קצר' (או 'קטן'), ובקיצור 'סמ"ק'. הוא חילק אותו לשבעה חלקים כנגד ימי השבוע, כדי שכל אחד ילמד חלק אחד ממנו כל יום. הוא סיים לחבר את הסמ"ק בשנת ה"א ל"ז (1277), ודאג להעתקתו ולהפצתו בקהילות. ואכן הספר הפך לאחד מספרי ההלכה הנפוצים ביותר באשכנז לפני עידן הדפוס, וחכמי דורו והדורות הבאים הרבו להשתמש בו ולהגיה את הגהותיהם על גליונותיו. **בעיקר נתפרסמו הגהות רבינו פרץ ב"ר אליהו, בן עירו הצעיר ממנו (נפטר בערך בשנת ה"א ס' - 1300), שהפכו לחלק בלתי נפרד מהספר, וכמה מהן אף חדרו במשך הזמן לתוך הטקסט עצמו. רבינו פרץ עמד בראש ישיבה גדולה שממנה יצאו קבצי תוספות חשובים, והוא נחשב מחותמי תקופת בעלי התוספות.** הסמ"ק והגהות רבינו פרץ מצוטטים פעמים רבות מאוד על ידי פוסקי הדורות.

חלב שנשפך מכלי ראשון

נשפך חלב או שאר איסור רותח על גבי קרקע

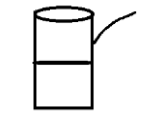

דרכי משה ז : באיסור והיתר הארוך כלל ל"א כתב (דין ו) וה"ה אם נפל לארץ חלב והקרקע לחה והושיב בה קדרה רותחת, צריך ששים כנגד מה שאומדין שהיה חלב תחת הקדרה, וה"ה אם היה תחתיו שאר איסורין וכל הקדרות דין אחד להן להקל עכ"ל. **ובהגהות שערי דורא** כתב סימן נ"ה, מעשה בא לפני הר"ם שנשפך רוטב חם מקדרת בשר רותחת, ושוב נתיישרה קדרה של חרס חולבת לתוך אותו רוטב על הקרקע, והתירו כי אמר אפילו היה אותו רוטב בכלי והושמה קדרה חולבת בתוכו קיי"ל כלי שני אינו מבשל ... עכ"ל. וזה שלא כדברי האיסור והיתר הארוך ...

קילוח מכלי ראשון

תרומת הדשן סימן קפ"א : קדרה מלאה חלב רותח שפותה אצל האש על הכירה, ומחמת הרתיחה יצא חלב למעלה מאוגני הכלי, והיה נזחל ונמשך בקילוח בלי הפסק דרך דופני הקדרה על גבי הכירה, עד שהגיע אצל בשר שהיה ג"כ על גבי הכירה, יראה דאם היד סולדת בחלב במקום שנגע בבשר חשיבי כהאי גוונא עירו מכלי ראשון ונאסר הבשר.

ב"י סימן צא : כתוב בתרומת הדשן סימן קפ"א ... ונראה דעל כרחך הבשר היה צונן, דאל"כ למה הוצרך לומר שחלב חשיב עירו מכלי ראשון, הא אפילו היה צונן גמור הוה אסור לבשל משום דהוה צונן לתוך חם, וכיון שכן על כרחך צריכין לומר דנאסר הבשר, לא ליאסר הכל קאמר אלא דוקא כדי קליפה, דהא חם לתוך צונן אינו אוסר אלא כדי קליפה.

דרכי משה ז : ... ועוד נ"ל דדוקא בכהאי גוונא מחשיב ככלי שני אבל אם נשאר הקדרה ג"כ אצל האש או בלא אש רק שהיה שם בשעה שנשפך הרוטב אסור דהוי כעירו כמ"ש בתרומת הדשן ... וכתב בית יוסף סימן צ"א ונראה ...

טיפה שנפלה על גבי כיסוי של קדרה

ב"י : כתוב **בהגהות שערי דורא** (סי' נו ס"ק א) טיפה שנפלה על כיסוי של קדרה ושהה הכיסוי על הקדרה לאחר שנפלה עליו הטיפה, אפילו הכי התבשיל מותר, אם הרוטב הוא ששים כנגד הטיפה, ולא אמרינן שצריך ששים כנגד כל הכיסוי.

דרכי משה י : וכן כתב באיסור והיתר הארוך כלל ל"א (דין יא) דאם נפלה טיפה על כיסוי קדרה דינו כדין נפל על הקדרה נגד הרוטב, והיינו אם התחיל הקדרה להרתיח פעם אחד, דאז עולה הרתיחה עד הכיסוי עכ"ל.

סעיף ח: הזיעה

מחבת של חלב תחת קדירה של בשר

ר"ש: מרחץ טמאה - של מים שאובין: זיעתה טמאה - מכשרת את הפירות ומטמאתן: וטהורה - כלומר וזיעת מרחץ טהורה כגון מרחץ של מי מעיין דלאו מים

משנה מסכת מכשירין פרק ב משנה ב: מרחץ טמאה, זיעתה טמאה, וטהורה בכי יותן, הבריכה שבבית הבית מזיע מחמתה, אם טמאה זיעת כל הבית שמחמת הבריכה טמאה.

שאובין נינהו: בכי יותן - שהזיעה מכשרת את הפירות: אם טמאה - הבריכה כל זיעה שיזיע הבית מחמת הבריכה מכשרת ומטמאה, אבל שלא מחמתה היא זיעה מבתים וטהורה.

שו"ת הרא"ש כלל כ סימן כו: בני שיחיה. ששאלת על **אלפס חולבת אם יכולין לתת למטה בכירה תחת קדרה של בשר**, נראה לי שאסור ואפילו בדיעבד אם נעשה הייתי אוסר הקדרה, כי הזיע העולה מן האלפס הוא כמו חלב. כדתנן בפ"ב דמכשירין מרחץ טמאה זיעתה טמאה וטהורה (כגון של מי מעיין) בכי יותן, בריכה שבבית והבית מזיע מחמתה אם טמאה זיעת כל הבית שמחמתה טמאה. ועוד שנינו התם זיעת האדם טהורה, שתה מים טמאים והזיע זיעתו טהורה, בא במים שאובין והזיע זיעתו טמאה. מכל הלין שמעינן **דזיעה היוצאת מן הדבר חשובה כאותו דבר**. נמצאת זיעת האלפס חולבת היא כחלב, והוא ליה כטיפת חלב שנפלה על קדרה מבחוץ שאוסר הקדרה, ואפילו יש בקדרה ס' כנגד הטפה כי הטפה אוסרת כל סביבותיה. אלא שרבינו מאיר ז"ל היה אומר אם יש בתבשיל שבקדרה ס' פעמים ס' של הטיפה מותרת שהטיפה אינה אוסרת אלא עד ס', ואם יש בתבשיל ס' לבטל אותם ס' מותר.

תרומת הדשן פסקים וכתבים סימן קג: מחבת של חלב תחת הקדירה של בשר שכתב הרא"ש הזיעה עולה ואוסר, **כמה שיעור הרחקה?** ההוא דכתב הרא"ש במחבת של חלב, נראה השיעור שאם אין היד סולדת בו בקדירה של בשר מחמת הזיעה, אפי' אם היה הזיעה עולה אפי' שעה אחת אפי' שתים, אין איסור בדבר, אם לא שהקדירה רותחת בפני עצמה. ותדע שכן מנהג פשוט **שתולים בשר לייבש למעלה מן הכירה שמבשלין עליה חלב תדיר**, אף על פי שהזיעה עולה מן התבשיל של חלב, הואיל ואין היד סולדת בבשר מחמת חום אותה זיעה, אינה אוסרת.

איסור והיתר הארוך כלל ל"א (דין יז): "הא דאסור במחבת שתחת הקדרה, ה"מ **כשהמחבת מגולה**, אבל כשהמחבת מכוסה אף על פי שיושב זו על זו ממש ושניהם רותחין אינו נאסר, דהוי כשתי קדרות שנוגעות זו אצל זו דשרי".

מרדכי פרק כל הבשר (סי' תרצא): "**שתי קדרות שאצל האש** אחת של חלב ואחת של בשר והן רותחות, אין נבלע מזו לזו אף על פי שנוגעין, כך פסק מהר"ם עכ"ל. וכן כתב בהגהות מיימוניות פ"ט (אות ג), אמנם בהגהות שערי דורא בשם מהרא"י (סי' נא, וסי' נו) משמע דיש להחמיר בכהאי גוונא, ועיין לקמן סימן צ"ג כל דיני כיסוי שעל הקדרה".

סעיף ט: נר של שעה שנטף ממנו טפה על כלי

תרומת הדשן סימן קעו: שאלה: נר שהוא דולק מחלב מהותך, וקערה או כף מונח תחת הנר, ונפלה טיפה מפי הנר בשעה שהוא דולק בקערה או בכף, צריכין הגעלה או סגי בגרירא בעלמא? תשובה: יראה דיש לחוש ולהצריך הגעלה כה"ג, ואף על גב דמצאתי הועתק בשם תשובת מהר"ם שאם נפלה טיפה רותח על סכין או כלי אחד שהוא צונן, א"צ רק לגרר במקום שנפלה הטיפה הואיל ופסקה הטיפה כשנפלה עליו, והא דאמרינן עירו ככלי ראשון היינו דווקא כשנפלה בקלוח אבל בכה"ג לא, ע"כ מהכא הוי משמע דבנ"ד נמי הוי סגי בגרירה, אמנם נראה לחלק דהתם איירי בחלב רותח שנרתח בקדירה אצל האש, אבל נדון דידן **חשיב רותח על ידי האור**. והכי מוכח בתוס' פ' קמא דחולין ובאשירי פ"ב דע"ז, דכתבו בשם הרמב"ם דסכינים של נכרים צריכין ליבון מפני שרגילין לתקן בהם נר הדולק בו חלב, אלמא חשיב כה"ג רותח ותשמישו על ידי האור דרותח הוא טפי מרותח דכלי ראשון, והא קמן

דהך סגי בהגעלה והך בעי ליבון. וא"כ לענין נדון דידן נמי יש לחלק ולומר דנהי נמי דמתקררת הטיפה כשפסקה מכלי ראשון וסגי בגרירה, אבל טפה שנפלה מרותח על ידי האור דרתח טפי, אינה מתקררת כל כך בנפילתה, ופסקה שלא תחשוב כרותח דכלי ראשון, אלא דיינין לה דלכל הפחות עדיין הוא רותח כעירוי דמכלי ראשון דבעי הגעלה. אכן נראה **דאותן נרות שמתקנין על ידי שהחלב קרוש וכרוך סביב הפתילה**, כמו שעושין פתילה של שעה, אם אותו נר דולק ונופלת טיפה על הכלי אין צריך רק גרירה, שהרי ידוע ומורגש שטיפה רותחת שנופלת מכלי ראשון על בשר האדם שרפתו הרבה יותר מטיפה הנופלת מנר של חלב שסביב הפתילה. והטעם הוא שהחלב הכרוך סביב הפתילה ברתיחה מועטת נמחה הוא שנופל ומטפטף ממנו, הנראה לע"ד כתבתי.

טור, ב"י שו"ע סעיף ט